

Značenje kao semantičko-stilistička kategorija

BRANKO TOŠOVIĆ
(*Mannheim*)

Jedno od centralnih pitanja lingvistike jeste značenje. U filozofiji, logici, semiotici, nauci o jeziku i u drugim naučnim disciplinama razvila su se različita tumačenja ovog pojma. U filozofiji, koju značenje posebno interesuje, izgrađeno je nekoliko teorija, od kojih naročitu pažnju zaslužuju referencijalna teorija, mentalistička teorija, teorija verificiranosti i operacionalistička teorija. Referencijalna teorija polazi od toga da se u tumačenju značenja mora poći od veze koja postoji između imena i predmeta na koji se to ime odnosi. Značenje se shvata kao referencijalna veza između jezičkog izraza i njegovog referenta¹. Kao primjer navodi se sljedeća veza: značenje riječi Fido odnosi se na psa Fida. Ovakav pristup je dobio naziv "teorija Fido". Vrsta referencijalne teorije dolazi u formi tzv. Picture teorije ili teorije slike (slikovitosti). Njena suština sastoji se u tome da se jezičko značenje dovodi u vezu sa komunikativnom situacijom. Takvo tumačenje nalazimo u Logičko-filozofskoj studiji L. Vitgenštajna. Za razliku od navedenih teorija koje značenje traže u povezanosti riječi sa predmetima i situacijama mentalistička teorija nalazi značenje u čovjekovoj svijesti. Ta teorija ukazuje na jezički dualizam pa se ideje, pojmovi i slike proglašavaju značenjem riječi. Ovaj pogled na značenje posebno je došao do izražaja u teoriji Džona Loka o idejama po kojoj čovjek pomoću riječi označava one ideje koje želi njima izraziti. Teorija verificiranosti bazira se na postavci da se značenje sastoji u njegovoj empirijskoj provjeri, verifikaciji. Ishodište operacionalističke teorije nalazi se u načinu na koji se čovjek koristi jezikom. Jedan od pogleda u okviru ove teorije jeste tzv. kauzalna teorija,

1 Referent je predmet, stvar i sl. na koje se odnosi neka riječ ili jezički izraz.

bihevoristički orijentirana, po kojoj značenje ne treba tražiti u onome na čemu insistiraju pristalice mentalističke teorije - u svijesti, već u ponašanju, odnosno otkrivanju značenja kroz ponašanje. Do svega onoga što postoji u svijesti (misli, osjećanja, slike, raspoloženja) može se doći analizom ljudskih postupaka. Na jutigajnji pristalica ovakvog pogleda na značenje bio je Blumfild. On ovako tumači značenje: "Mi smo definisali značenje jezičke forme kao situaciju u kojoj govorno lice ne govori i kao reakciju koju ona izaziva kod slušaoca" (Блумфилд 1968, 142). Jedna od vrsta ove teorije dolazi u formi "kasnog" Vitgenštajna, odnosno u obliku koncepcije značenja kao njegove upotrebe, pa se ona može nazvati teorijom upotrebe. To je, u stvari, pragmatička teorija značenja, jer se u njoj povezuje značenje sa ciljevima govorne komunikacije i težište stavlja na odnos jezika i realnosti, s jedne strane, i čovjeka i jezika, s druge. U njoj se značenje dovodi u vezu sa njegovom realizacijom. Stoga se ono tumači kao način upotrebe jezičkih izraza.

Kao što vidimo, pod značenjem se, u zavisnosti od pristupa, podrazumijevaju različite stvari. Međutim, u svim teorijama uglavnom se ističu sljedeći elementi: 1) da je značenje odraz nekog predmeta realnosti u čovjekovoj svijesti (kao predmet shvata se materijalna stvar, pojava, odnos, proces, obilježje), 2) da je značenje opšte obilježje svih komunikativnih situacija, 3) da je značenje zbir funkcija lingvističkih disciplina. Češki leksikolozi Filipec i Čermak daju tumačenje značenja koje nam se čini prihvatljivim: značenje shvataju kao suštinu i odnos u međusobnoj povezanosti svih jezičkih i vanjezičkih korelacija pomoću kojih se ono istovremeno objektivizira (Filipec/Čermak 1985).

Koliko je značenje širok pojam, svjedoči činjenica da postoje najrazličitije odrednice, npr. apstraktno, atributivno, augmentativno, deminutivno, derivaciono, dodatno, ekstenzionalno, estetsko, figurativno, glavno, gramatičko, intencionalno, kategorijalno, kombinatorno, konkretno, konotativno, kumulativno, kvalitativno, kvantitativno-evaluativno, leksičko, materijalno, nominativno, nulto, okazionalno, osnovno, partitivno, pejorativno, pravo, preneseno, primarno, relaciono, relativno, rječničko, sekundarno, sintaksičko, slikovito, stilističko, uzualno itd.

Značenje je objekt istraživanja niza disciplina, u prvom redu semantike, semiotike, semasiologije, leksikologije, sintakse i stilistike. Semantika izučava informaciju koju prenosi jezik i njegove jedinice. Obično se pod semantikom podrazumijeva nauka što proučava značenje riječi, izraza ili gramatičke forme. Povezanost logike i semantike istražuje logička semantika (Smirnova 1990). Tumačenjem značenja u lingvistici bavi se lingvistička semantika, u okviru koje se razvija strukturalna, interpretativna, generativna, konceptualna, komunikativna,

psiholingvistička, proceduralna, kompjuterska, sintaksička, kontekstualna, komparativno-istorijska, kontrastivna, tipološka semantika (Васильев 1990). Semasiologij (ili sematologiju) interesuje samo jedan dio semantike - leksička semantika, odnosno značenje riječi i sintagmi koje služe za nominaciju predmeta u najširem smislu (Звегинцев 1957). Ona ide od plana izražaja ka planu sadržaja. Drugi dio semantike - onomasiologija tumači značenje u suprotnom smjeru - od plana sadržaja ka planu izražaja (Корженский 1978). Šćur to ovako objašnjava: "Kao što je poznato, težnja ka razgraničavanju semasiološkog i onomasiološkog pristupa u istraživanju leksike već je odavno karakteristična za niz istraživača... Međutim, u opštim crtama razlika između navedenih pristupa svodi se na to da semasiologija polazi od same riječi i proučava njen smisao. Onomasiologija polazi od ideje i proučava njen izraz ... Prema tome, semasiološka istraživanja su usmjerena od riječi ka pojmu, onomasiološka od pojma ka riječi". Razliku između ove dvije discipline Šćur je najjednostavnije izrazio na sljedeći način: u centru pažnje semasiologije nalazi se riječ, a onomasiologije pojam (Шур 1974, 106-107). Semiotika je nauka o sistemu znakova koji služe za prenošenje informacije. Ona se sastoji od tri dijela - sintaktike, semantike i pragmatike. Semantika proučava odnos između nosioca znaka, predmeta koji se označava i pojma o predmetu. U okviru semiotike izdvaja se semiologija - nauka o opštim svojstvima znakovnih sistema uopšte (Giro 1975, Škiljan 1985a, 188-202)². U tumačenju značenja kao polazište može se uzeti semantički trougao Ogdena-Ričardsa sastavljen od predmeta (denotata, referenta), pojma (smisla, signifikata) i riječi. Na osnovu njega izdvajaju se predmetna (denotativna), pojmovna (signifikativna) i pragmatička značenja (Общее 1993, 184). U značenju postoje tri tipa sema: arhiseme (rodovski nazivi), diferencijalne seme (vidski nazivi) i potencijalne seme (dodatne i moguće karakteristike denotata). "Arhiseme odražavaju obilježja svojstvena čitavoj kategoriji objekata. Na primjer u riječima *приходить*, *уезжать*, *бежать* arhisema je 'kretanje'. Za riječi *автобус*, *самолет*, *поезд*, *мотоцикл* i sl. arhisema je

- 2 Škiljan govori o semiologiji značenja pod čime podrazumijeva "semiološku disciplinu koja prvenstveno istražuje značenjsku dimenziju bilo kojeg znaka ili znakovnog sistema, i onoga kod kojeg je upravo ta dimenzija najbitnija i onoga kod kojeg je značenje od sekundarne važnosti..." (Škiljan 1985b, 80-81). On smatra da unutar opšte semiologije treba razlikovati semiološku sintaksu, semantiku i pragmatiku. Više o pogledima na značenje u lingvistici, filozofiji, logici i dr. znanstvenim disciplinama v.: Авоян 1985, Азманова 1957, Азманова 1966, Васильев 1990, Законы 1961, Касарес 1958, Кацнельсон 1986, Клаус 1967, Корженский 1978, Пецяр 1978, Поляков 1987, Смирнова 1990, Современный 1987, Тондл 1975, Филипец 1978, Филипес-Сетмак 1985, Škiljan 1985a.

'prevozno sredstvo'. Sa svoje strane arhisema postaje diferencijalna sema u odnosu na seme višeg nivoa. Na primjer, ехать и говорить imaju arhisemu 'djelovati'. Diferencijalne seme u svojoj sveukupnosti čine jezgro značenja riječi koje određuju njegov obim unutar leksičko-semantičke grupe riječi i razlikuju značenje date riječi od značenja njegovih 'susjeda'. One odražavaju neposredne razlike objekata... Tako su kod riječi автобус diferencijalne seme koje ga razlikuju od oznaka drugih vidova saobraćaja 'kretanje po zemlji' (za razliku od aviona), 'bez tračnica' (za razliku od tramvaja), 'sa svojim motorom' (za razliku od trolejbusa), 'četiri točka' (za razliku od motocikla) i dr. Ta obilježja mogu se tumačiti kao vlastita, opisna obilježja objekta... Potencijalne seme odražavaju različita drugostepena, ponekad neobavezna obilježja predmeta, različite asocijacije sa kojima se dati elemenat stvarnosti povezuje u svijesti govornih lica. Na primjer, kod glagola kretanja potencijalna sema je 'brzina kretanja': u našoj predstavi *идти* obično se povezuje sa normalnim, srednjim tempom kretanja, *бежать, лететь* sa brzim, *ползти* sa sporim..." (Gak 1977, 15). Odraz elementa situacije na plan sadržaja Gak naziva semantemom (koja čini jezgro značenja riječi), odraz aspekta naziva semantičkom kategorijom, a odraz diferencijalne crte semantičkom komponentom ili obilježjem (semom) - Gak 1977, 13.

Stilistika, kao nauka o funkcionisanju jezika, upotrebi jezičkih jedinica u stilovima, stilskoj diferencijaciji jezika, stilističkom potencijalu jezika i ekspresivnim i izražajnim vrijednostima jezika, bavi se vrstama značenja koja se mogu svrstati u sljedeće grupe: a) preneseno, sekundarno, slikovito, estetsko, dodatno, figurativno, konotativno, b) augmentativno, deminutivno, pejorativno c) konkretno, d) kvalitativno, e) okazionalno. Sve to objedinjuje stilističko značenje. S tim u vezi može se govoriti i o posebnoj oblasti semantike - stilističkoj semantici, semantičkoj stilistici ili semantostilistici - dijelu opšte semantike koja proučava značenje kao stilističku kategoriju. Stilistika i semantika imaju dodirne tačke i zajedničke elemente, ali između njih postoje i razlike. "Stilistika proučava uzroke, uslove i efekte upotrebe jezičkih izraza, a semantika proučava i gramatička i stilistička značenja jezičkih jedinica. No, semantika ne ulazi u prirodu uzroka niti efekte jezičkih izraza kako to čini stilistika, nego samo uzima dato značenje. Zato se događa da i stilistika i semantika pokazuju interes za jedno isto značenje date jezičke jedinice" (Ćorac 1974, 14). Po mišljenju M. Ćorca semantostilistika proučava stilističke funkcije i vrednosti leksičke semantike, tj. značenja leksičkih izražajnih sredstava, a predmet sintaksičke semantike ostaje sintaksičko-stilistički. "Zadaci semantike se najčešće ostavljaju semantostilistici, njeni problemi se najčešće ogledaju u domenu semantostilistike, ali se oni razlikuju među sobom.

Semantika se ne interesuje za stilističke funkcije i vrijednosti leksičkih jedinica, ali se interesuje za značenja koja nastaju usled stilističkih uzroka. To znači da su bliske, povezane, da se međusobno uslovljavaju i dopunjavaju.” (Ćorac 1982, 134). U objašnjavanju odnosa stilistike i semantike Ćorac se oslanja na Ulmana, koji je smatrao da su semantika i stilistika neodvojive i koji je pokazivao na konkretnim semantičkim kategorijama kako stilističke kategorije prelaze u semantičke i obrnuto - kako semantičke kategorije dobijaju stilističku funkciju i stilističku vrednost³. I drugi semantičar - A. Grema proučava semantičke strukture i uvijek ih vezuje za stilističke fenomene i procese. “Grema smatra semantičke i stilističke procese kao dve vrste procesa koji se nadovezuju jedni na druge, smatrajući jezičke činjenice predmetom stilistike i semantike istovremeno.” (Ćorac 1982, 17). Isto se može kazati i za poljskog semantičara A. Šafa koji afektivni sadržaj smatra dominantnim sadržajem semantičkog smjera. Ljubenović ističe da su semantika i semantostilistika dvije srodne naučne discipline koje imaju dosta dodirnih tačaka, ali među njima ima i razlika: “Semantostilistika izučava stilske vrednosti reči u kontekstu i njihovu ekspresivnu funkciju u poetskom i komunikativnom jeziku. Te reči koje su stilski markirane u semantostilistici se zovu semantostileme. Semantika izučava pravo značenje reči i promenu značenja reči.” (Ljubenović 1983, 16). O semantostilistici takođe govori Radenković i kao jedinicu jezičke stilske markiranosti izdvaja semantostilem ili stilosemantem (Radenković 1974, 38). Specifičnost stilističke semantike u odnosu na leksičku i gramatičku Vinokur vidi u nemogućnosti ili metodološkoj nesvrshodnosti izdvajanja i oponiranja dvaju tipova stilističkog značenja - vankontekstualnog i kontekstualnog (Винокур 1987, 31-32).

U okviru semantičke stilistike može se govoriti o poetskoj (umjetničkoj) semantici. Neki pod tim podrazumijevaju proučavanje semantičkih transformacija jezičkih jedinica u individualnoj upotrebi (Джанаева 1990, 50-51). Semantička stilistika može se razmatrati i u okviru šire oblasti - semantike teksta.

Jedna od važnijih stilističkih kategorija jeste estetsko značenje koje se definiše kao “umjetnički oposredovan tip značenja korelativan sa nominativno-derivacio-

3 U radu Stilistika i semantika Ulman ističe: “... stilistika nije jednostavno grana lingvistike, već paralelna disciplina koja istražuje iste pojave kao i lingvistika, sa svoga gledišta. To navodi na misao o nekom izomorfizmu dviju nauka: svakom od osnovnih dijelova lingvistike mora, očigledno, odgovarati određen stilistički dio. Ako bismo radi jednostavnosti polazili od postojanja generativnog transformacionog modela koji pretpostavlja razliku između triju sastavnih dijelova gramatike - fonologije, semantike i sintakse (v., na primjer, Ćomski 1968), onda i u stilistici nalazimo iste strukturne nivoe” (Ульман 1980, 228).

nim, prenesenim (metaforičkim i metonimijskim) i tradicionalnim simboličkim značenjima koja se odlikuju narušavanjem primarnih leksičkih veza riječi što izazivaju aktualizaciju njegovih emocionalno-ekspresivnih mogućnosti, 'porastom smisla' i što realizuje svoja estetska svojstva u kontekstu koji se reprodukuje" (Донецких 1982, 27). Estetsko značenje najčešće usložnjava semantičku strukturu riječi dopunskim smislenim asocijacijama i emocijama.

U tumačenju stilističkog značenja postoji niz koncepcija od kojih su najizgrađenije ekstralingvistička i kontekstualna. Ekstralingvistička koncepcija zasniva se na tome da se stilističko značenje izražava na posredan način (izražava oposredovano), jer je nemoguće direktno prenositi čovjekova osjećanja (Komlev). Kontekstualna koncepcija polazi od toga da stilističko značenje, odnosno emocionalno-ekspresivna obojenost nastaje samo u kontekstu (Šendels, Morohovski). Sintagmatska koncepcija ističe da se stilističko značenje ne zasniva na emocionalno-ekspresivnim momentima, nego na posebnoj upotrebi leksičkih jedinica, u tački presijecanja emotivne obojenosti i stilističke relevantnosti (Rizel).

Ukazujući na to da nije jednostavno razgraničiti stilistička (ekspresivno-stilistička) značenja od leksičkih i gramatičkih, Zvegincev ističe: "Obično se ona (= stilistička značenja) tumače u jednome nizu, mada u stvari predstavljaju sasvim različite pojave. Njihova najsuštinskija razlika sastoji se u tome da su gramatička i leksička značenja uvijek na ovaj ili onaj način korelativna sa pojmovima ili predmetima (referentima). Govoreći jezikom teorije informacije, možemo reći da ona uvijek nose semantičku informaciju. Upravo zbog tog svojstva ona se, podčinjavanjem opštoj logici, prevode na drugi 'jezik' (u širokom smislu te riječi). A što se tiče stilističkih značenja, ona kao takva nose samo estetsku informaciju. Estetska informacija je povezana sa kanalom kojim se ona prenosi (...) Estetska informacija se iz tih razloga ne može prevesti, ona se u najboljem slučaju može približno prenijeti, organizirajući sredstva njenog prenošenja u drugom 'jeziku' na drugačiji način." (Звегинцев 1967, 53-54). U semantičkoj strukturi riječi Koduhov nalazi dva osnovna leksička značenja - prava (osnovna) i prenesena (derivaciona), kao i značenja koja se razlikuju predmetima imenovanja i socijalne namjene (Кодухов 1979, 195). Pod ovim posljednjim on podrazumijeva pojmovna (denotativna) i stilistička (konotativna) značenja. "Pojmovnim se nazivaju leksička značenja kod kojih je predmetno-pojmovna usmjerenost vodeća i determinirajuća; stilistička (kulturno-istorijska) predstavljaju značenja kod kojih se imenovanje i označavanje predmeta i pojmova spaja sa funkcijom karakteriziranja samih riječi" (Кодухов 1979, 195). Stilistička značenja, ističe Koduhov, imaju, prije svega, sinonimi, zatim riječi koje pripadaju različitim leksičkim slojevima. Po Kožinovom mišljenju

stilističko značenje riječi trebalo bi razmatrati kao poseban vid leksičke sadržajnosti koji nastaje u procesu govorne aktivnosti i koje se odlikuje relativnom stabilnošću i sposobnošću realizacije emocionalno-ocjenjivačkog odnosa, slikovitog izražavanja, ekspresivne obojenosti (Кожин 1986, 40)⁴. A Vinokur stilističko značenje smatra ključnim pojmom stilistike (Винокур 1987, 31).

O pojmu stilističkog značenja može se govoriti u okviru pojedinih vrsta diferenciranja značenja. Recimo Vasiljev polazi od toga da riječ ili semema (riječ sa konkretnim značenjem) može imati u strukturi sljedeće makrokomponente: empirijsku (denotativnu), racionalnu (signifikativnu) i konotativnu (pragmatičku) - Васильев 1990, 91. Predmet stilistike su, prije svega, konotativna značenja. Ako se u sememama diferenciraju kako makrokomponente tako i mikrokomponente, npr. ako se izdvajaju 1) leksičke komponente (tvorbene i gramatičke), 2) eksplicitne i implicitne, 3) paradigmatске i sintagmatske, 4) dominirajuće i zavisne, 5) centralne i periferne, 6) identificirajuće i diferencirajuće, 7) kategorijalne i ideosincretičke, 8) obavezne i fakultativne (što čini Васильева 1990, 91), onda ćemo imati jasniju situaciju o tome šta stilistiku interesuje u značenju⁵. A to su one komponente što vode nastajanju ekspresije i izražajnosti, uopšte stilističkog efekta. U svakom od navedenih parova stilistika može izdvojiti ono što nju posebno zanima, recimo implicitnost, dominantnost, perifernost, fakultativnost i sl. Stilistiku takođe interesuju značenja koja se izdvajaju u opštoj tipologiji značenja, kao što je ona koju daje Vinogradov i u kojoj se razlikuju: 1) osnovna (primarna) i derivaciona (sekundarna), 2) prava i prenesena, 3) direktna i ekspresivno-sinonimična, 4) sintaksički slobodna i neslobodna značenja (Виноградов 1977).

Za stilistiku ovdje su relevantna derivaciona (sekundarna), ekspresivno-sinonimična i slobodna značenja. Razmotrićemo nešto više klasifikaciju L.A. Novikova jer nam se čini da pomoću nje najbolje možemo dovesti u vezu stilistiku i semantiku, odnosno stilistički i značenjski nivo i objasniti kojim se aspektima značenja bavi stilistika (Современный 1987, 16-21). U toj se klasifikaciji razlikuju četiri vrste leksičkih značenja: signifikativna, strukturna, emotivna i denotativna. Signifikativna značenja⁶ ili "prava semantička" značenja predstavljaju

4 O ostalim aspektima značenja v. Ломтев 1976, 256-299.

5 Leontjev razlikuje tri osnovne komponente značenja: pragmatičku, semantičku i sintaksičku (Леонтьев 1965, 180-206).

6 Od lat. *significatio* što znači označavanje. *Signifikacija* predstavlja značenje riječi kao jedinice jezika za razliku od značenja u konkretnoj situaciji. Postoji i termin *intencional*. Njime se označavaju osobine koje čine unutrašnji sadržaj riječi, njegovu signifikaciju.

specifičan jezički odraz objektivne stvarnosti, predstavljaju osnovni jezički sadržaj. Signifikativno značenje dobija se na pitanje "Šta znači ova riječ?". Ono za stilistiku daje samo osnovu za semantičko-stilističku analizu. Strukturna značenja čine formalnu karakteristiku osobina leksičke jedinice koja joj određuje mjesto u jeziku. Novikov razlikuje sintagmatsko i paradigmatičko strukturno značenje. Sintagmatsko strukturno značenje karakteriše linearne odnose leksičkih jedinica koje obrazuju određenu sukcesivnost. Takva vrsta strukturnih značenja naziva se valentnošću ili spojivošću. On to značenje naziva jednim od najvažnijih strukturnih karakteristika riječi. Sintagmatsko strukturno značenje je važno za stilistiku u onom njenom segmentu koji se odnosi na ekspresivne i izražajne vrijednosti linijske organizacije stila i njegovih sastavnih dijelova. Na bazi tog značenja u posljednje vrijeme se razvija posebna stilistička disciplina - sintagmatska stilistika. Nju naročito interesuje intencionalno narušavanje obavezne valentnosti i zakona semantičke kongruencije u cilju stvaranja ekspresije. Paradigmatičko strukturno značenje tiče se nelinearnih odnosa leksičkih jedinica međusobno povezanih i suprotstavljenih u okviru date kategorije (paradigme). Takva vrsta strukturnog značenja naziva se "значимостью" (kod de Sosira valeur) ili diferencijalnim značenjem. Za paradigmatičke odnose Novikov kaže da nisu neposredno dati u tekstu: do njih se dolazi posebnom analizom u kojoj se suprotstavljaju istorodne jedinice i utvrđuju sličnosti i razlike. Smatra se da su za stilistiku ova značenja važan predmet istraživanja jer imaju velik stilistički potencijal: na bazi paradigmatičkog strukturnog značenja nastaju sinonimski, homonimski, paronimski i antonimski nizovi, koji vrše važnu stilematičku funkciju i koji se proučavaju u okviru nekoliko stilističkih disciplina: paradigmatičke stilistike, strukturne stilistike ili stilistike resursa (odnosno jednog njenog dijela - leksičke stilistike ili leksikostilistike), funkcionalne stilistike, semiotičke stilistike. Takođe dolazi do grupiranja "riječi-pojmova" u višeznačne riječi, koje imaju značajno mjesto u stilematički riječi, formiraju se semantička polja različitih stilističkih i stilskih vrijednosti itd.

Emotivno (emocionalno, afektivno) značenje Novikov definiše kao specifično jezičko izražavanje ocjene označenog pomoću stilistički markiranih leksičkih jedinica, odnosno pomoću jedinica koje nisu stilistički neutralne. Iz definicije se vidi da se ova značenja, kao emocionalne, ekspresivne i iveruetivne (ocjenjivačke) komponente leksičkog značenja, u cjelini odnose na stilistiku.

Sva ova značenja, ističe Novikov, na različit način i sa različitih strana karakterišu jedinstvenu suštinu - leksičko značenje: signifikativno značenje predstavlja uopšten odraz fragmenta objektivnog svijeta, strukturno fiksira njegovo mjesto u sistemu, emotivno izražava emocionalno-ekspresivnu ocjenu označenog, denota-

tivno karakteriše konkretnu aktuelnu korelativnost takve jedinice sa predmetom, situacijom. "Emotivno značenje ima pragmatički karakter kao odnos govornog lica prema riječima i onome što one označavaju, i to odnos koji je vezan za jezičku praksu, a takođe odgovarajuće djelovanje takvih riječi na ljude. U leksici takve vrste odnosi se vežu za riječi sa konotacijom, odnosno dopunskim sadržajem riječi, njegovim usputnim nijansama koje se 'nanose' na semantiku riječi i izražavaju raznorodne emocionalno-ekspresivne karakteristike" (Современный 1987, 20-21).

U lingvistici se emotivno značenje tumači u užem i širem smislu: u užem kao način izražavanja emocija putem uzvika i emocionalne leksike (Азнаурова 1973), u širem kao značenje (semema) u čijoj se semnoj strukturi nalazi sema emotivnosti određenog ranga, odnosno kao značenje u kome je na neki način predstavljen (izražen ili označen) emotivni smisao koji može biti potpuno identičan leksičkom značenju riječi (kao kod uzvika), može biti konotativan (kao kod ekspresiva) ili može ulaziti u logičko-predmetni dio značenja (emotivi-nominativi) - Бабенко 1989, 16. Konotacija se, dakle, tumači kao odnos prema označenom. Novikov navodi ovakav primjer: "Они громко поют песни." i "Они горланят песни" te kaže: "U signifikativnom aspektu te su rečenice slične. Razlika je u (ne)postojanju pragmatičke komponente. Tumačenje glagola druge rečenice otkriva dvočlanu strukturu: (они) горланят = 'X smatra: to je loše' (M), da '(oni) pjevaju glasno, na sav glas' (S je P). Prvi dio prenosi estetsku informaciju, drugi - semantičku. Emotivno značenje izražava se ovdje u izboru ocjene iz paradigme (исполняют, петь, горланить...) riječi stilistički snižene prstonarodne obojivosti - горланить, koja (riječ) izražava odgovarajući odnos prema označenom.

Takva riječ, po pravilu, pokazuje različite vrste konotacije: горланить - pjevati na sav glas, bučno, loše; derati se" (Современный 1987, 21)⁷. Konotaciju Blumfild ovako objašnjava: "Druga važna manifestacija nestabilnosti značenja je postojanje dodatnih nijansi značenja koje nazivamo konotacijom. Značenje neke forme za govorno lice je samo značenje nastalo od situacije u kojoj je on tu formu čuo." (Блумфилд 1968, 156). Blumfild konotaciju naziva individualnim odstupanjem. On izdvaja sljedeće vrste konotacija: socijalne, lokalne, arhaične, konotacije tehničkih termina, posuđenica, slenga, nepristojnih jezičkih oblika, dječijih konotacija i sl. Rjaznina daje klasifikaciju "stilističkih konotacija"⁸ u jeziku i govoru

7 Bukvalno značenje latinske riječi conotatio je "oznaka nečeg zajedno s nečim drugim, usput", "dodatno značenje". Stoga se kao ekvivalent u ruskom jeziku koristi termin *созначение*.

8 Smatramo da nije potrebno naglašavati "stilistička konotacija" jer je konotacija sama po sebi stilistička.

(Рязнина 1990, 143). Na planu jezika ona izdvaja 1. vankontekstualnu stilističku obojenost, i to a) emocionalno-ekspresivnu i b) funkcionalnostilisku, 2. lokalizovano stilističko značenje, c) vankontekstualni "stilistički oreol". Na planu govora razlikuje kontekstualnu funkcionalnostilističku obojenost i slikoviti ili ekspresivni oreol. Babenko konotaciju naziva svojevrsnom leksičkom modalnošću i definiše je kao periferni dio leksičkog značenja, fakultativni dio koji sadrži informaciju o ličnosti govornog lica, između ostalog o njegovom emotivnom stanju, komunikativnoj situaciji, karakteru odnosa između govornog lica i sabesjednika i predmetu govora (Бабенко 1989, 21). Aznaurova tumači značenje kao sredstvo odraza predmeta i pojava okolnog svijeta i sa te pozicije definiše konotaciju kao dopunski sadržaj koji je uvijek prisutan u riječi i koji se bazira na stalnim asocijativnim vezama uslovljenim njenim predmetnim značenjem (Азнаурова 1973, 88). Konotacija je za Апресяна elemenat pragmatike koji odražava kulturne predstave i tradicije i praksu korišćenja odgovarajuće stvari (Апресян 1974, 67). Kožina razlikuje tri vrste stilističkih konotacija: 1) emocionalno-ekspresivnu (u čijoj se osnovi nalazi ocjena, odnos prema sadržaju jezičke jedinice), 2) uslovno-tradicionalno-ekspresivnu (u samom značenju riječi nije data ocjena ili odnos prema predmetu, već su oni usputni, dodatni), 3) funkcionalnu (prema sferi upotrebe i funkcionalnoj vrsti jezika) - Кожина 1983, 83-84.

Šezdesetih godina pojavili su se pojmovi ekspresema i ekspresoid⁹, i to sa različitim tumačenjima. Prvo, ekspresema je razmatrana u okviru opozicije ekspresema - standard i ekspresema - šablon (Костомаров 1971, 92). Drugi elemenat opozicije tumačen je kao ekspresema sa znakom minus pa su korišćeni izrazi lažna ekspresema, gotova jezička ekspresema i sl. Ekspresema je u takvom pristupu označavala kontekstualno sredstvo izražajnosti, tj. jedinicu koja je u stanju da otkriva izražajno-konstruktivne 'prirasline' (Костомаров 1971, 160). Po tom mišljenju ekspresema nastaje kao rezultat narušavanja opštejezičke književne norme upotrebe riječi. Drugo, ekspresema je tumačena kao složen strukturni skup čije su komponente jasno određene, a sam skup je apstrakcija (Загорская 1975, 91). Treće, pod pojmom ekspresema podrazumijevana je izražajnost koja pretpostavlja i izražavanje nekog umjetničkog (ili barem netradicionalnog) sadržaja (Григорьев 1979, 137-138)¹⁰. Ekspresema, po tom mišljenju, sadrži u sebi

9 Grigorjev njihovu pojavu locira u 1965. godinu (Григорьев 1979, 135).

10 U tumačenju ovog pojma nalazimo rijedak slučaj - da autor kritikuje sopstvenu poziciju. Grigorjev, naime, ističe da je on u jednom svome radu o ekspresemi doveo u opoziciju "funkciju izražavanja" i "pojave umjetničke izražajnosti" pa, s tim u vezi, kaže: "Međutim, takva opozicija

“lingvističko” i “estetsko” u njihovoj konkretnoj interakciji, ona funkcionira kao jedinstvo opšteg i pojedinačnog, tipičnog i individualnog, materijalnog i idealnog, forme i sadržaja, ona je skup ekspresoida koji odražavaju dihotomiju jezik - govor (Григорьев 1979, 140). Ekspresoid, je dakle, konkretna realizacija ekspreseme¹¹

Jedan od termina koji se nedavno pojavio je ekspresiv, koji Lukjanova objašnjava na sljedeći način: “Espresivom nazivamo uzualnu ili okazionalnu riječ ili leksičko-semantičku varijantu jezika u čijoj se semantici sjedinjuje denotativna komponenta (nominativna baza) i konotativna komponenta - ekspresivnost, emocionalnost i ocjenljivost”¹² (Лукьянова 1980, 5). Ekspresiv se nalazi u opoziciji sa terminom nominativ (s kojim je strukturno korelativan) i ekspresivom (u jednom njegovom značenju). Ekspresiv Lukjanova diferencira od pojma ekspreseme: ekspresema je jedinica poetskog sistema, a ekspresiv je jedinica leksičko-semantičkog sistema jezika, drugim riječima ekspresema je stilistička jedinica, a ekspresiv leksičko-semantička. Između njih, ističe Lukjanova, suštinska je razlika u (ne)postojanju slike koja se nalazi u osnovi semantike ekspresivnih jedinica, (ne)postojanju estetskih funkcija, različitoj sferi funkcionisanja.

Što se tiče denotativnog značenja (kod nekih autora: aktuelni smisao)¹³, ono se tumači kao predmetno značenje leksičke jedinice i definiše kroz odnos jezičke jedinice (tj. znaka i njemu svojstvenog signifikativnog, strukturnog i emotivnog značenja) prema konkretnom predmetu stvarnosti date situacije: “Ako signifikativno značenje karakteriše leksičku jedinicu kao jedinicu koja je sposobna da ima i koja ima određen sadržaj korelativan sa realnom, onda denotativno značenje karakteriše leksičku jedinicu kao jedinicu koja označava konkretne predmete (denotate), određenu situaciju. U prvom slučaju odgovara se na pitanje: ‘Šta znači data riječ (na primjer, u rječniku)?’, u drugom: ‘Šta označava ta riječ (u datoj znakovnoj situaciji)?’” (Современный 1987, 21-22). Denotativno značenje, ističe se dalje, fiksira različitu usmjerenost leksičke jedinice na predmet koji se označava

teško da je svrshodna pa i zakonomjerna” (Григорьев 1979, 137).

- 11 U leksikologiji ekspresoid označava i riječ široke difuzne semantike ili desemenatizovanu leksičku jedinicu. Kao u određenoj sveukupnosti ekspresoida, po mišljenju V. P. Grigorjeva, u ekspresemi se prevladava antinomija jezika i govora. Unutrašnja paradigma ekspreseme je sintagmatska (to je paradigma konteksta) i epidigmatična (to je asocijativno polje fiksirano leksičko-gramatički i fonetski; sr. бьк воспоминаний i ветер - вытер) - Григорьев 1979, 140.

12 Ruski оценочность, što se, po uzoru na engleski jezik, može prevesti kao iverljivost.

13 Treba razlikovati značenje od smisla. Mi se priklanjamo onim koji smatraju da je značenje - kategorija jezika, a smisao kategorija govora (Общее 1983, 186).

u procesu komunikacije: od direktne, koja odgovara primarnom, glavnom značenju, do oposredovane, koja je korelativna sa njenim sekundarnim, prenesenim značenjem: *синее море, лед на реке, с једне стране, и море людей* (primarna nominacija¹⁴ - množina), *лед в голосе* (tj. hladno neprija-teljstvo). U ovome drugome aspektu stilistika nalazi svoj предмет истраживања.

U riječima se такође издвајају општа, апстрактна (лексиčka, граматичка и творбена) и конкретна значења (значења у одређеном контексту). U svakome од њих стилстику интересује оно што се односи на њу, а то су сва она значења која су у веzi са функционисањем језика, употребом језичких јединица, стилovima, стилстичким потенцијалом, експресијом и изражајношћу¹⁵.

Literatura

- Авоян Р.Г., 1985, *Значение в языке. Философский анализ*, Москва, 103 с.
- Азнаурова Э.С., 1973, *Очерки по стилистике слова*, Ташкент, 405 с.
- Актуальные проблемы учебной лексикографии. Материалы общесоюзной конференции*, 1988, Отв. ред. В. В. Морковкин, Москва, 146 с.
- Апресян Ю. Д., 1974, *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, Москва, 367 с.
- Арнольд И.В., 1990, *Стилистика современного английского языка. Стилистика декодирования*. 3-е изд., Москва, 1990, 300 с.
- Ахманова О.С., 1957, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Москва, 295 с.
- Ахманова О.С., 1966, *Словарь лингвистических терминов*. – Советская энциклопедия, Москва, 607 с.
- Бабенко Л.Г., 1989, *Лексические средства обозначения эмоций в русском языке*, Свердловск, 184 с.
- Березин Ф.М., Головин В.П., 1979, *Общее языкознание*, Москва, 416 с.
- Блинов А.Л., 1983, *Семантика и теория игр*, Новосибирск, 1983, 129 с.
- Блумфилд Л., 1968, *Язык*. Пер. с англ. Е. С. Кубряковой и В.П. Мурат, Москва, 1968, 607 с.
- Богушевич Д.Г., 1985, *Единица, функция, уровень. К проблеме классификации единиц языка*, Минск, 116 с.
- Бояджиев Тодор, 1986, *Българска лексикология*, София, 300 с.
- Васильев Л.М., 1990, *Современная лингвистическая семантика*, Москва, 176 с.
- Введенская Л.А. и др., 1983, *Русское слово*. - 3-е изд., Москва, 144 с.

14 Više o nominaciji i njenim tipovima v. Способы 1982, Богушевич 1985, 79-86.

15 Više o tipologiji značenja v. Звегинцев 1967, 52-57.

- Везерова М.Н., 1990, *Стилистическое значение и факторы прагматики в художественном тексте. - Статус стилистики в современном языкознании*. Отв. ред. М.Н. Кожина, Пермь, 209 с.; стр. 34-35.
- Виноградов В.В., 1977, *Избранные труды. Лексикология и лексикография*, Москва.
- Винокур Т.Г., 1987, *Употребление языка как основной предмет стилистики. - Стилистика русского языка. Жанрово-коммуникативный аспект стилистики текста*, Москва, с. 5-38
- Гак В.Г., 1971, *К проблеме гносеологических аспектов семантики слова. - Вопросы описания лексико-семантической системы языка*, Москва, в. 93-102.
- Гак В.Г., 1977, *Сопоставительная лексикология. На материале французского и русского языков. - Международные отношения*, Москва, 1977, 264 с.
- Григорьев В.П., 1970, *К вопросу о слове как экспрессеме. - Актуальные проблемы лексикографии*. Тезисы докл. Минск.
- Григорьев В.П., 1979, *Поэтика слова. На материале русской советской поэзии*, Москва 1979, 343 с.
- Де Соссюр Фердинанд, 1977, *Труды по языкознанию*. Пер. с франц. под ред. А.А. Холодовича, Москва, 695 с.
- Джанаева Н.Е., 1990, *Поэтическая (художественная семантика как важнейшая стилистическая категория. - Статус стилистики в современном языкознании*. Отв. ред. М.Н. Кожина, Пермь, 209 с.; стр. 50-51.
- Долинин К.А., 1987, *Стилистика французского языка. - 2-е изд.*, Москва, 1987, 303 с.
- Донецких Л.И., 1982, *Эстетические функции слова. - Штиинца Кишинев*, 154 с.
- Загорская О.В., 1975, *Семантическая структура экспрессемы „снежная вьюга” в поэзии А. Блока. Опыт компонентного анализа. - Вопросы филологии и методики исследования*, Воронеж, 1975.
- Законы семантического развития в языке*, 1961, под ред. Т.А. Дегтеревой, Москва, 148 с.
- Звегинцев В. А.1957, *Семасиология*, Москва 323 с.
- Звегинцев В.А., 1967, *Теоретическая и прикладная лингвистик*, Москва, 338 с.
- Касарес Х., 1958, *Введение в современную лексикографию*, Москва, 351 с.
- Кацнельсон С.Д., 1986, *Общее и типологическое языкознание. - Наука*, Ленинград, 298 с.
- Кацнельсон С.Д., 1965, *Содержание слова, значение и обозначение*, Ленинград, 111 с.

- Клаус Георг, 1967, *Сила слова. Гносеологический и прагматический анализ языка*. Пер. с нем. Н.Г. Комлева, Москва, 1967, 215 с.
- Кодухов В.И., 1979, *Введение в языкознание*, Москва, 356 с.
- Кодухов В.И., 1974, *Общее языкознание*, Москва, 1974, 303 с.
- Кожин А.Н., 1986, *О квалификации стилистического значения слова. - Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая реализация*, Пермь, 169 с.; стр. 35-41.
- Кожина М.Н., 1983, *Стилистика русского языка*. - Изд. 3-е, Москва, 223 с.
- Корженский Я., 1978, *Слово, предложение, ономазиологическая категория. - Языкознание в Чехословакии*. Сб. статей. 1956-1974. Пер. с чешского, словацкого, английского и французского. Под ред. А.Г. Широковой. Москва, 464 с.; стр. 154-162.
- Косовский Б.И., 1974, *Общее языкознание. Учение о слове и словарном составе языка*, Минск, 1974, 270 с.
- Костомаров В.Г., 1971, *Русский язык на газетной полосе*, Москва, 1971, 267 с.
- Леонтьев А.А., 1965, *Слово в речевой деятельности. Некоторые проблемы общей теории речевой деятельности*. - Наука, Москва, 1965, 245 с.
- Логическая семантика и модальная логика*, 1967. - Наука, Москва, 279 с.
- Ломтев Т.П., 1976, *Общее и русское языкознание*. - Наука, Москва, 1976, 381 с.
- Лукьянова Н.А., 1980, *О термине экспрессив и о функциях экспрессивов русского языка. - Актуальные проблемы лексикологии и словообразования*. Новосибирск, вып. 9, с. 3-22.
- Маслов Ю. С., 1987, *Введение в языкознание*. - 2-е изд., Москва, 272 с.
- Новиков Л.А., 1982b, *Семантика русского языка*, Москва, 1982, 272 с.
- Новое в зарубежной лингвистике*, 1981, Выпуск X - Лингвистическая семантика. Составление, общая редакция и вступит. статья В.А. Звегинцева, Москва, 567 с.
- Новое в зарубежной лингвистике* 1980, Выпуск X - Лингвостилистика. Составление и вступит. статья И.Р. Гальперина, Москва, 431 с.
- Общее языкознание*, 1983, под общ. ред. А.Е. Супруна, Минск, 456 с.
- Петрищева Е.Ф., 1984, *Стилистически окрашенная лексика русского языка*, Москва, 1984, 221 с.
- Пецьяр Ш., 1978, *Слово как лексическая единица. - Языкознание в Чехословакии* Сб. статей. 1956-1974. Пер. с чешского, словацкого, английского и французского. Под ред. А.Г. Широковой. Прогресс, Москва, 464 с.; стр. 395-402.
- Поляков И.В., 1987, *Лингвистика и структурная семантика*, Новосибирск, 190 с.
- Проблема знака и значения*, 1969, под ред. И.С. Нарского, Москва, 1969, 171 с.

- Рязанина И.П., 1990, *Проблема коннотации в стилистике языка и речи.* - Статус стилистики в современном языкознании. Отв. ред. М.Н. Кожина, Пермь, 1990, 209 с.; стр. 142-144.
- Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования*, 1971, Москва, 216 с.
- Смирнова Е.Д., 1990, *Основы логической семантики*, Москва, 144 с.
- Современный русский язык. Лексикология*, 1979, Минск, 192 с.
- Современный русский язык. Теоретический курс. Лексикология*, 1987. Авторы: Новиков Л.А., Иванов В.В., Кедайтене В.И., Тихонов А.Н. Ч.2. - Русский язык, Москва, 160 с.
- Способы номинации в современном русском языке.* Отв. ред. Д.Н. Шмелев, Москва, 1982, 296 с.
- Степанов Ю.С., 1975, *Основы общего языкознания.* - Изд. 2-е, Москва, 271 с.
- Стилистика русского языка. Жанрово-коммуникативный аспект стилистики текста*, 1987, Москва, 238 с.
- Томашнопольский В.И., 1988, *Способы глагольного действия как объект учебной двуязычной лексикографии.* - Актуальные проблемы учебной лексикографии. Материалы общесоюзной конференции. Отв. ред. В.В. Морковкин, Москва, с. 117-118.
- Тондл Л., 1975, *Проблемы семантики.* Перевод с чешского Ю.И. Зуева и А.А. Корчагина, Москва, 1975, 484 с. Оригинал: Praha, 1966.
- Ульман С., 1980, *Стилистика и семантика.* - Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск IX - Лингвостилистика. Составление и вступит. статья И.Р. Гальерина, Москва, 431 с.; стр. 227-253.
- Филипец И., 1978, *К вопросу о семантическом описании лексических единиц.* - Языкознание в Чехословакии Сб. статей. 1956-1974. Пер. с чешского, словацкого, английского и французского. Под ред. А.Г. Широковой, Москва, 464 с.; стр. 362-372.
- Фомина М.И., 1990, *Современный русский язык.* Лексикология. - 3-е изд., Москва, 415 с.
- Шанарович А.М., Юрьева Н.М., 1990, *Психолингвистический анализ семантики и грамматики (на материале онтогенеза речи)*, Москва, 1990, 168 с.
- Шур Г.С., 1974, *Теория поля в лингвистике*, Москва, 256 с.
- Ćorac Milorad, 1974, *Stilistika srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd, 291 s.
- Ćorac Milorad, 1982, *Metaforski lingvostilemi*, Beograd, 1982, 475 s.
- Filipec Josef, Čermak František, 1985, *Česka lexicologie*, Praha, 281 s.
- Giro Pjer, 1975, *Semiologija*, Beograd, 114 s.
- Ljubenović B. Krsta, 1983, *Prilozi iz semantike i semantostilistike srpskohrvatskog jezika*, - Gornji Milanovac, 219 s.

- Marjanović Ana, 1984, *Razvoj značenja reči*, Beograd, 152 s.
Marković M., 1961, *Dijalektička teorija značenja*, Beograd.
Peleš Gajo, 1989, *Priča i značenje (semantika pripovjednog teksta)*, Zagreb, 325 s.
Radenković Ljubiša, 1974, *Lingvostilistika i strukturalizam u nauci o književnosti i nastavi književnosti*, Beograd, 91 s.
Simić Radoje 1991, *Uvod u filozofiju jezika*, Sarajewo, 333 s.
Škiljan Dubrawko 1985a, *Pogled u lingvistiku*. - II izdanje, Zagreb, 263 s.
Škiljan Dubrawko., 1985, *U pozadini znaka. Esej iz semiologije značenja*, Zagreb, 159 s.
Witgenštajn L., 1980, *Filozofska istraživanja*, Beograd, 56 s.

Die Bedeutung als semantisch-stilistische Kategorie

Am Anfang des Artikels wird eine kurze Analyse von Bedeutung als Terminus in der Linguistik gegeben, und es wird betont, da dieser Begriff Untersuchungsgegenstand einer Reihe von Disziplinen ist. In erster Linie der Semantik, Semiotik, Semasiologie, Lexikologie, Syntax und Stilistik. Der Autor hebt hervor, daß Semantik und Stilistik Berührungspunkte haben, daß sie sich aber auch unterscheiden. Er konstatiert, daß eine der wichtigeren semantischen Kategorien die ästhetische Bedeutung ist. Der größte Teil des Artikels ist der Erläuterung der stilistischen Bedeutung gewidmet. Der Autor erklärt ebenfalls den Begriff der emotiven Bedeutung und der Konnotation. Ein Teil der Arbeit geht auf Termini neueren Datums ein: das Expressiv, das Expressem und das Expressoid.